

Корнева Н. А.,

доцент кафедри німецької філології
Миколаївського національного університету імені В. О. СухомлинськогоСТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
НІМЕЦЬКИХ НАУКОВИХ РЕЦЕНЗІЙ

Анотація. У статті розглянуто проблему структурно-семантичних особливостей німецьких наукових рецензій гуманітарного циклу як жанрових типів сучасного наукового дискурсу та проаналізовано лінгвостилістичні аспекти формування оцінних наукових текстів.

Ключові слова: науковий текст, наукова рецензія, композиційна структура, тематичний блок, прагматичний акт, інформативний акт.

Постановка проблеми. Невід’ємною частиною процесу розвитку сучасної лінгвістичної науки є дослідження тексту й дискурсу. Дискурс розуміють як «мовлення, занурене в життя» [1, с. 136–137], рух інформаційного потоку між учасниками наукової комунікації та сферу формування й реалізації наукових текстів різних жанрів. Здійснення наукової комунікації зумовлено мовними (лексико-синтаксичними) та екстралінгвістичними (прагматичними) факторами, урахування яких під час створення наукових текстів забезпечує ефективне спілкування в межах академічного дискурсу.

Основна увага лінгвістичних розвідок із проблеми жанрів наукової комунікації направлена на її «ядро» типи, як-то монографія, наукова стаття [2, с. 3; 4]. Зустрічаються праці присвячені й «периферійним» жанрам (рецензії, реферати, відгуки, огляди, анотації) [8].

Відомі розвідки у сфері українського наукового дискурсу, зокрема дослідження мовного інструментарію, що використовується переважно в наукових текстах різних типів [7]. Дотепер переважно англісти звертали увагу на вивчення критичних наукових текстів із позиції структурно-композиційного [5, с. 6], функціонально-стилістичного [4] та комунікативно-прагматичного аспектів [3]. Праці, що стосуються аналізу німецьких наукових рецензій, є поодинокими й не досліджують проблему різнобічно [2, с. 6]. Тому актуальність й новизна дослідження полягає в подальшому вивченні лінгвостилістичних і комунікативно-прагматичних аспектів наукового спілкування німецькою мовою та його продуктів, зокрема наукових рецензій у сукупності з їх структурно-семантичними особливостями.

Об’єктом дослідження в статті є структурно-композиційні особливості формування текстів німецьких наукових рецензій гуманітарного циклу. Предметом аналізу обрано семантичні компоненти композиційних структур текстів наукових рецензій – сукупності (набори) мовленнєвих актів інформативної та прагматичної (оцінної) комунікативної направленості. Отже, цілі й завдання цього дослідження зумовлені вивченням основних особливостей композиційно-семантичного оформлення німецьких

наукових рецензій відповідно до головної мети цього жанрового типу – критичного аналізу й оцінювання.

Матеріалом дослідження є наукові рецензії гуманітарного циклу німецькою мовою з педагогіки (“Pädagogik”), мовознавства (“Philologie im Netz”, “Gesprächforschung”, “Zeitschrift für Germanistik”), соціології (“Qualitative Sozialforschung”, “Hamburg review of social sciences (HRSS)”).

Виклад основного матеріалу дослідження. Композиційна структура наукової рецензії логічно представлена трьома основними компонентами, що є стандартними для будь-якого наукового тексту:

1. Вступ – первісне ознайомлення з автором, науковим виданням, що рецензується.

Зміст – опис нової фактичної інформації рецензованого тексту (далі – РТ), який містить власні роздуми й думки автора рецензії.

Висновки – заключна частина (лаконічна, аргументована загальна характеристика).

До цих трьох структурних елементів деякі дослідники додають ще три: заголовок, бібліографічний опис видання, список використаних джерел (нім.: *Literaturverzeichnis*). Деякі із сучасні німецьких рецензій мають назву, що знайомить читача з темою оцінного повідомлення, наприклад, нім.: *Zwischen Integration und Ausgrenzung* (HRSS, 1985, Vol. 2:37), *Interpretationsspielräume erkennen und nutzen – Reflexionen zum Sinnverstehen* (FQS,), однак сучасна практика наукової комунікації демонструє, що заголовок не є обов’язковим компонентом у сучасному науковому дискурсі, хоча іноді може виражати наміри рецензента щодо попередньої кваліфікації РТ, визначення його мети та призначення, напр., нім.: *Methodik der Pädagogikusbildung: Lehrbuch für Fakultäten der Weiterbildung* (Pädagogik, 1990, Jh. 45, № 5:443).

Майже завжди бібліографічний опис рецензованого видання в німецькій рецензії виконує роль заголовка, наприклад: *Werner Helmich, Helmut Meter und Astrid Poier-Bernhard (Hgg.) (2002): Poetologische Umbrüche. Romanistische Studien zu Ehren von Ulrich Schulz-Buschhaus. München: Fink (PhiN, 2002, № 22: 81)*. Німецькі заголовки переважно складаються з повної назви РТ із вихідними даними, при цьому подається не лише прізвище автора, назва книги, рік і місце видання, кількість сторінок, а також інформація про якість обкладинки (з якого паперу виготовлена), ціна видання, що теж може слугувати критеріями оцінювання рецензованої книги.

Стандартність і шаблонність композиції наукового тексту зумовлені традиціями та правилами функціонального стилю спілкування. Специфічним для кожного тексту певного жанрового типу є семантичне наповнення його конструюючих компонентів.

Досліджуючи структурно-семантичні особливості наукових рецензій, ми звернулися до результатів подібного аналізу композиційно-семантичного формування англійських рецензій, представленого авторами книги "A Book about Books" [5]. Вони пропонують виділяти певні тематичні блоки відповідно до об'єктів опису та критичного аналізу при рецензуванні:

1. Автор тексту (далі – АТ).
2. Адресат.
3. Призначення РТ.
4. Позитивні якості (здобутки) РТ.
5. Недоліки РТ.
6. Стиль і мова РТ.
7. Автор рецензії (далі –АР).

Дуже часто інтродуктивній частині німецьких рецензій передують план, пункти якого називають структурно-сміслові частини рецензії й окреслюють найважливіші питання, що розглядаються в ній, наприклад: 1. *Einleitung*; 2. *Kapitel I. Zur Notwendigkeit handlungstheoretischen Denkens*; 3. *Kapitel II. Interpretationen als "The Operation called "Vergleichen" (MATTHES)*; 4. *Kapitel III. Die Anerkennung des Eigenen und des Anderen für die Erkenntnisbildung*; 5. *Abschließende Bemerkungen: Interpretationsspielräume – jenseits eines bloßen Subjektivismus*; 6. *Nachtrag* (FQS, 2000, Bd. 1, № 2). Цей приклад засвідчує, що рецензент ставить перед собою завдання, котрі треба виконати в процесі рецензування: сказати вступне слово, розкрити зміст кожного розділу (*Kapitel*), зробити висновки. У такий спосіб експліковано планування процесу рецензування й виведення певного структурного кліше, що полегшує структурування тексту самої рецензії та зумовлює послідовність і адекватність результатів характеристики певного наукового тексту.

Однак мовний узус засвідчує, що загалом рецензії на праці з гуманітарних наук (педагогіка, філологія, соціологія) не містять таких додаткових складників, як анотація чи зміст (план). Їх можна вважати супутніми субтекстами, інформація в яких дублює інформацію, що подається в самій рецензії. З прагматичного погляду такий супутній допоміжний текст може кваліфікуватися як «путівник» по тексту рецензії, який спрощує його сприйняття, завдяки чому він може розглядатися і як засіб оптимізації рецепції наукової інформації, і як засіб економії часу потенційного читача.

Припустимо, що кожна композиційна частина рецензії складається з певного набору тематичних (семантичних) блоків, що робить можливим здійснення характеристики всіх структурних компонентів тексту наукової рецензії та визначення їхніх комунікативно-прагматичних складових.

Ми виходимо з того, що семантичні блоки оцінного наукового тексту формуються за допомогою ілюктивних інформативних і прагматичних актів різних типів, які реалізують інтенції рецензента на різних етапах оцінювання.

Процес рецензування можна подати у вигляді етапів виявлення позитивних факторів і недоліків у подаванні новітнього фактичного матеріалу, що його пропонує автор рецензованого видання; оцінювання науково таланту, професійності, досвіду самого автора наукового твору, його статусу як науковця та характеристика сучасної (на період рецензування) науково-дослідницької ситуації (всесвітньої або в межах країни, де відбувається рецензування).

Подані вище оцінні дії реалізуються в текстах наукових рецензій за допомогою мовленнєвих актів оцінювання, рекомендації, висновків. Додатковою фазою рецензування можна вважати реалізацію інформаційно-критичного «плато» автора рецензії – науково-теоретичних уявлень, міркувань, що викладають особистий погляд автора рецензії як науковця на проблему, розглянуту в рецензованому тексті. Хоча рецензія як тип тексту передбачає насамперед існування оцінних кваліфікативних суджень, висловлювань, складовими яких є конструктивні критичні зауваження, певне місце в тексті посідають і суто інформативні мовленнєві акти, що забезпечують лаконічний переказ, цитату оригінального наукового тексту-першоджерела, формують змістову основу рецензії, на яку накладаються різні прагматичні значення, зокрема оцінювання і критика.

Першим етапом критичного осмислення інформації в науковій рецензії є ствердження або, навпаки, заперечення актуальності й новизни наукового твору чи питання (проблеми), про що повідомляється у вступній частині рецензії за допомогою оцінних актів, експліцитно, безпосередньо із використанням слів: *neu, wichtig, heutzutage*. Можна простежити актуалізацію тематичного блоку «Позитивні якості РТ» за допомогою актів позитивного оцінювання, що характеризують рівень новизни рецензованого тексту. Значення цього оцінного критерію набуває позитивної якості, адже в картині наукових досліджень світу все, що робиться вперше, можна вважати гарним здобутком.

Тематичний блок «Автор РТ» у вступі німецьких рецензій реалізується за допомогою актів позитивного оцінювання у вигляді коротких відомостей про автора рецензованого твору: його ім'я та прізвище, рівень відомості в науковій спільноті й коло його наукових інтересів. Рецензенти при цьому намагаються використовувати імпліцитну форму критики за моделлю: „*X begründet das aktuelle Thema*“; виражаючи думку про значущість представленої РТ: «І все це завдяки старанням Автора РТ».

Варто підкреслити, що окремим семантичним блоком у вступних частинах слов'янських рецензій переважає, окрім уже зазначених, блок «Історична довідка», що поданий переважно інформативними мовленнєвими актами повідомлення та міркування. Існування цього тематичного блоку підтверджує прагнення українських і російських авторів не тільки висвітлити історію проблеми, що вивчається, а й не втратити нагоди висловити власну думку з приводу обраних автором РТ теми, об'єкта та предмета дослідження.

Масштабна інтерпретативно-кваліфікативна діяльність в основній частині рецензії спрямована на подання нового науково-дослідного матеріалу, таким чином повною мірою актуалізуючи тематичні блоки «Позитивні якості РТ», «Недоліки РТ», «Стиль і мова РТ», «Автор рецензії». Критика цих об'єктів розгляду в рецензіях багатогранна, вона торкається *мети (важливість, складність, цікавість, актуальність), новизни й актуальності змісту, структури, стилю написання* наукового твору, *авторського професіоналізму, таланту*.

Для висновків, заключної частини рецензії, характерний набір таких тематичних блоків, як «Позитивні якості РТ», «Недоліки РТ», «Стиль і мова РТ», «Автор рецензії», «Автор РТ», «Адресат РТ», і вона зумовлена

використанням майже всіх видів прагматичних актів, задіяних в основному тексті, й актів позитивного/негативного оцінювання, наприклад: *Der Begriff „Interkulturelle Literatur“ bezeichnet die Literatur der in Deutschland lebenden Autor(inn)en nicht-deutscher Herkunft – Texte, die innerhalb der gängigen Literaturgeschichten zumeist nur als Marginalien behandelt werden. Das von Carmine Chiellino herausgegebene Handbuch „Interkulturelle Literatur in Deutschland“ unternimmt nun den längst überfalligen Bereich der Literatur aus seinem Schattendasein zu befreien* (Zeitschrift für Germanistik, 2002, Bd. 12, № 3:647).

Висновки. Отже, закономірністю композиційної організації німецьких наукових рецензій гуманітарного циклу є конструюючі елементи: заголовок, вступ, основна частина та висновки. Семантичне наповнення структурних компонентів у цих рецензіях зумовлене набором тематичних блоків («Позитивні якості РТ», «Недоліки РТ», «Стиль і мова РТ», «Автор рецензії», «Автор РТ», «Адресат РТ») і формується за допомогою інформативних та прагматичних мовленнєвих актів з урахуванням їх лінгвостилістичних параметрів, відповідно до мети й завдань кожного етапу критичного осмислення інформації в науковому тексті. Тому можна вважати, що певний жанровий тип наукового стилю мовлення (зокрема рецензія на науковий твір) має своєрідну структурно-семантичну організацію, яка зумовлює специфічні форми впровадження й оформлення інформації, забезпечує ефективну реалізацію комунікативної мети текстів цього жанру. Використання результатів аналізу специфіки формування композиційної структури та особливостей реалізації семантичних значень у науковій рецензії надає можливість виявлення й систематизації її типових лінгвостилістичних і комунікативно-прагматичних параметрів як чинників організації наукового спілкування, притаманного німецькому науковому дискурсові.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 13–137.
2. Гаврилова А.А. Управление пониманием читателя научного текста с помощью метатекстовых средств (на материале научных текстов русского и немецкого языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А.А. Гаврилова ; Сарат. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2009. – 23 с.

3. Гришечкина Г.Ю. Коммуникативный аспект научной рецензии / Г.Ю. Гришечкина // По материалам круглого стола «Коммуникативные практики в образовании» / под ред. С.И. Дудника. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2004. – С. 2–25.
4. Кудасова О.К. Лингвостилістическіе особенности рецензии как разновидности научного текста (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / О.К. Кудасова. – М., 1983. – 23с.
5. Композиция и язык научной рецензии / [В.Г. Ляпунова, О.Д. Мешков, Е.В. Терехова] ; каф. иностранных языков АН СССР. – М. : Наука, 1990. – 144с.
6. Макарова М.М. Средства связи самостоятельных предложений в научно-технической речи современного немецкого языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М.М. Макарова. – М., 1960. – 22 с.
7. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н.Ф. Непийвода. – К. : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. – 303 с.
8. Радзівська Т.В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.15 / Т.В. Радзівська. – К., 1999. – 33 с.
9. Радзівська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзівська ; НАН України ; Інститут української мови ; відп. ред. М.М. Пешак. – 2-е вид., стереотипне. – К., 1993. – 194с.

Корнева Н. А. Структурно-семантические особенности немецких научных рецензий

Аннотация. В статье рассматривается проблема структурно-семантических особенностей немецких научных рецензий гуманитарного цикла как жанровых типов современного научного дискурса, а также анализируются лингвостилістическіе аспекты формирования оценочных научных текстов.

Ключевые слова: научная статья, научная рецензия, композиционная структура, прагматический акт, информационный акт.

Korneva N. Structural and semantic features of german scientific book reviews

Summary. The article focuses on the problem of compositional and semantical aspects of German book reviews on human sciences in modern academic discourse. At the same the article offers the analysis of some linguistic and stylistic aspects of evaluative scientific texts' forming.

Key words: scientific article, scientific book review, composition structure, thematic block, pragmatic act, informational act.